

Profilaktikasi. Piroplazmoz va babeziozni tarqatuvchi *Boophilus calcaratus* va teyleriozni tarqatuvchi – *Hyalomma anatolicum*, *Hyalomma detritum* kanalarining faol hayotiy (yilning iliq fasllarida) davri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lganligi sababli unga qarshi kurashishni birgina yilning iliq fasllarida emas, balki yilning salqin va sovuq fasllarida ham doimiy ravishda olib borish maqsadga muvofiq sanaladi.

Buning uchun yilning salqin tushgan faslidanoq ferma va uning atrofini obodonlashtirish, kanalarining rivojlanishi uchun qulay bo‘lgan biotoplarni yo‘qotish, kelgusida qoramollar boqiladigan yaylovlarda sanatsiya ishlarini olib borish lozim. Qish paytida qoramollar boqiladigan binolarni go‘nglardan tozalash, devorlarini suvash va oqlash, hamda madaniylashtirish tadbirlarining eng muhimi bo‘lib hisoblanadi. Teyleriozni oldini olishda «Teyleriozga qarshi suyuq kultural vaktsina» dan yilning salqin (dekabr, yanvar, fevral) oylarida har 1 bosh qoramolning teri ostiga 1,0 ml.dan qo‘llash tavsiya etiladi. Yilning iliq kunlari kirib kelishi bilan oq kanalarga qarshi akaritsid preparatlardan biri bilan qo‘llanmasi asosida qoramollar yuvib, chumiltirilib turiladi. Piroplazmidozlarni kimyoviy usulda profilaktika qilish uchun har 15 kunda 1 marta qoramolning har 100 kg tirik vazni hisobiga 5,0 ml.dan polikarb, uzbekarb preparatlaridan qoramol teri ostiga qo‘llaniladi.

Xulosa. Yilning issiq fasliga kelib veterinariya-sanitariya talablariga mos inshoatlar qurish, yozgi ayvonlarning ustini issiqlik o‘tkazmaydigan qamish va shox shabbalar bilan yopish maqsadga muvofiq. Kasalliklarni davolashda 1 kg tirik vazni hisobiga 2 mg/kg dan diamidin, 5 mg/kg dan berenil, azidin yoki qoramolni har 100 kg tirik vazniga 2 ml dan imizol yoki imisan preparatlarini qo‘llash tavsiya etiladi, qoramollarni profilaktika qilish uchun har 15 kunda 1 marta 100 kg tirik vazni hisobiga 5,0 ml.dan polikarb, uzbekarb preparatlaridan qoramol teri ostiga qo‘llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. G‘afurov A.G., Davlatov R.B., Rasulov O.I. Qishloq xo‘jalik hayvonlarining protozoy kasalliklari “Zarafshon” nashriyoti -107 b.

2 Imomov N. Qashqadaryo viloyati hududlarida poliamidin-p preparatini veterinariya amaliyotiga joriy qilish. Veterinariya 2011, № 5 – 13-14.

UDK:619:619.02:614.4

MURODOV S.M, XOLIKOV S.F., XUSHNAZAROVA M.I. BRUSELYOZ KASALLIGIDA SUTNI SANITARIYA JIHATIDAN BAHOLASH VA VETERINARIYA-SANITARIYA EKSPERTIZASI

Annotatsiya. Mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy holatini barqaror rivojlantirish, fuqoralarni sog‘ligi va ha‘itini yaxshilash, hamda mamlakat mustaqilligini barqaror saqlashning asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Maqolada bruselléz bilan kasallangan hayvonlardan olingan mahsulotlarni sanitariya jihatidan baholash va ularni iste‘molga yaroqli va yaroqsizligini aniqlash to‘g‘risida ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: *Epizotik, brusella, agglyutinatsiya, xalqali reaksiya, patologoanatomik, pasterizatsiya.*

Kirish: Respublikamiz aholisini arzon va sifatli chorvachilik mahsulotlari bilan taminlash dolzarb vazifalar qatorida muxim o‘rin egallab turibdi. Chorvachilikni rivojlantirish bo‘yicha belgilab berga ko‘rsatmalarini bajarishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirishda chorva mollarining yuqumli kasalliklari, jumladan bruselléz kasalligi katta to‘siqlardan biri hisoblanadi. Bruselléz yuqumlilik darajasi bo‘yicha V- guruxiga kirib o‘ta xavfli yuqumli-allergik kasallik hisoblanadi.

Hayvonlarda brusellézning o‘ziga xos klinik belgilari bu ommaviy abort, bepushtlik, qisir qolish, endometrit hamda hayvonlar maxsuldorligining pasayishi bilan namoyon bo‘ladi. Brusellyoz kasalligi hayvonlar va odamlarda surunkali kechadigan yuqumli kasallikdir. Kasallik qo‘zg‘atuvchisi brusellalar bo‘lib, uning bir qancha tiplari mavjud. Odamlar uchun xavflilari bu qoramol, qo‘y va cho‘chqa tiplari hisoblanadi va ular odamlarda kasallik chaqiradi. Ulardan odamlar uchun eng xavflisi qo‘y tipi bo‘lib, u faqat qo‘y suti va go‘shida bo‘lmasdan qoramollar mahsulotida ham bo‘lishi kuzatiladi. Qimzning kislotaligi 120-140°T bo‘lib uning tarkibidagi alkogol 3,5-3,7 % bo‘lganda brutsellalar uch kungacha o‘zining tirikligini saqlaydi.

Sutning tarkibidagi brutsellalar 60° haroratda 30 daqiqa pasterizatsiya qilinganda halok bo‘ladi. Veterinariya-sanitariya ekspertizasining qoidalariga muvofiq, brutsellyoz kasalligi bilan kasallangan hamda kasallikning klinik belgilari aniqlanib bo‘lgan sog‘in sigirlardan olingan sut bevosita shu xo‘jalikning o‘zida 5 daqiqa qaynatilishi lozim. Hayvonlar serologik reaksiyasi yordamida tekshirilganda musbat reaksiya ko‘rsatgan, lekin kasallikning klinik belgilari aniqlanmagan hayvonlardan olingan sutni oziq-ovqat sifatida ishlatish, yoki bunday sutdan boshqa turli sut mahsulotlari tayyorlashdan oldin 70° haroratda 30 daqiqa pasterizatsiya qilinishi shart. Qo‘ychilik va echkichilik xo‘jaliklarida brutsellyoz kasalligi uchrab turadigan bo‘lsa, bu xo‘jaliklarda ularni sog‘ish mumkin emas. Brusellyoz kasalligiga qarshi vaktsina bilan emlangan sigirlarning suti 6 oygacha pasterizatsiya qilinishi kerak, bunda podaning orasida oxirgi marta bola tashlagan sigirlar hisobga olinib, ular tezda podadan ajratilishi shart. Sutning tarkibidagi brutsellalarni antigen bilan halqali reaksiyasi hamda agglyutinatsiya reaksiyalari yordamida aniqlash mumkin.

Lekin bu reaksiyalarni og'iz suti, hamda sigir tug'gandan keyin birinchi 12 kungacha olingan, sigirning sutdan chiqishidan oldin olingan, mastit bilan kasallangan sigir suti, brutsellyoz kasalligiga emlangan, hamda tananing harorati yuqori bo'lgan sigirlarning suti bilan qo'shish mumkin emas. Ko'pgina tekshirishlar natijasida shu narsa aniqlanganki, kislotaligi 32-33° T dan oshgan og'iz sutini, mastit kasalligi bilan kasallangan sigirning suti halqali reaksiya yordamida tekshirganda to'g'ri natija bermaydi. Olingan sut namunalari fenol yoki formalin bilan konservatsiya qilinib, barobariga suv bilan suyultirilgan bo'lsa, halqali reaksiya bilan tekshirish mumkin.

Material va metodlar: Mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy holatini barqaror rivojlantirish, fuqoralarni sog'ligi va hayotini yaxshilash, hamda mamlakat mustaqilligini barqaror saqlashning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Odamlar brusellyoz kasalligi bilan kasallangan hayvonlar bilan aloqada bo'lganda, kasallangan hayvonlardan olinadigan go'sht va sut mahsulotlarini veterinariya-sanitariya ekspertizasidan o'tkazmaslik natijada ularni zararsizlantirmasdan istemolga chiqarilishi orqali kasallanadi.

Kasallik qo'zg'atuvchisi tashqi muhitga ancha chidamli bo'lib sovutilgan sutda 6-8 kun, sariyog'da 41-67, pishloqda 42 kungacha o'z tirikligini saqlaydi. Veterinariya-sanitariya ekspertizasi qoidalariga binoan kasallikni klinik belgilari namoyon bo'lgan sigirlardan olingan sut xo'jalikning o'zida besh daqiqa qaynatilgandan keyin, sutni qayta ishlash korxonalariga chiqariladi. Serologik reaksiyalarda musbat natija bergan, lekin klinik belgilari namoyon bo'lmagan sigirlardan olingan sutni esa 70S haroratda 30 daqiqa pasterizatsiya qilingandan so'ng oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishga ruxsat etiladi.

Natija va ularning taxlili: Sutda brusellyoz quz'atuvchilarini (brusellalar) xalqali va agglutinatsiya reaksiyalarini qo'yish yordamida aniqlanadi. Go'sht va go'sht mahsulotlarini sanitariya jihatidan baholashda, veterinariya sanitariya ekspertizasi qoidalariga binoan, go'sht korxonalarida quydagi chora tadbirlarni bajarilishi asosida, so'yish ishlari olib boriladi. So'yish uchun nosog'lom xo'jaliklardan olib kelingan va kasallik belgilari namoyon bo'lgan yoki serologik reaksiyalarga musbat natija ko'rsatgan mollar maxsus so'yish sexlarida yoki sog'lom hayvonlar so'yilgandan so'ng, umumiy so'yish sexlarida so'yiladi.

Serologik reaksiyalarda brusellyozga musbat natija bergan, lekin klinik belgilari va patologoanatomik o'zgarishlar kuzatilmagan qoramol va cho'chqa go'sht tanasi hech qanday cheklovlarisiz chiqariladi. Kasallik qo'zg'atuvchisini qo'y tipi aniqlangan yirik shoxli mollar va cho'chqalarni so'yishdan keyingi olingan go'sht va go'sht mahsulotlari, go'sht korxonalaridan xom chiqarilishi taqiqlanadi. Kasallikni klinik belgilari namoyon bo'lgan va patologoanatomik o'zgarishlar aniqlangan qoramol va cho'chqalarni go'shti va ichki organlari qaynatish orqali zararsizlantirilgandan so'ng iste'molga chiqariladi.

Brusellyozni klinik belgilari ko'ringan va so'yishdan keyin ichki organlar hamda go'shtida patologoanatomik o'zgarishlar aniqlangan sigir va qo'ylarni sut bezlari texnik utilizatsiya qilinadi yoki yo'qotiladi.

Xulosa. Odamlar orasida brusellèz kasalligini tarqalishini oldini olishni asosiy omili, chorva mollarini parvarishlashda veterinariya qonunchiligiga to'liq rioya qilish. Sut va go'sht mahsulotlarini iste'molga chiqarishda ekspertiza ishlarini to'liq va to'g'ri o'tkazilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.S.Murodov. Qishloq xo'jalik mahsulotlarining vetsanekspertizasi, qaytaishlashtexnologiya asoslari va standartizatsiyasi. O'quv qo'lanma. Samarqand. 1997 yil.

2.S.M.Murodov. Veterinariya –sanitariya ekspertizasi. Darslik. Samarqand. 2006 yil.

3.Qishloq xo'jalik mahsulotlarining veterinariya sanitariya ekspertizasi, qayta ishlash texnologiyasi, gigienasiva standartizatsiyasi. Darslik. Samarqand-2013

UDK

Салимова И.Ю., Мухторов У.И.

ЗАМОНАВИЙ ПЕСТИЦИДЛАРНИ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК АМАЛИЁТИДАГИ АҲАМИЯТИ

Аннотация: Мақолада пестицидларни қишлоқ хўжалиги ва ветеринария амалиётида кенг қўлланиши туфайли улар қолдиқ миқдорларини атроф муҳит жойларига тушиши оқибатида одамлар ва ҳайвонлар организмиде турли захарланишларни келиб чиқишига сабаб бўлиши тўғрисидаги маълумотлар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: пестицид, сунъий пиретроид, стомазан, кумуляция, ЎД_{50} , мг/кг.

Аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш ва уни эҳтиёж даражасида ишлаб чиқариш инсоният олдида турган асосий муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Ҳозирги кунда ер юзи аҳолиси бир кунда 200–250 минг кишига, бир йилда эса 70 млн тага кўпаймоқда.

Бугун дунё ишлаб чиқариш амалиётида буғдой хом ашёси, ёғоч ва энергия манбаларидан кейинги учинчи ўринни эгаллайди. Бугунги кунда ўсимлик ҳамда чорвачилик истеъмол маҳсулотларини бир меъёردа ишлаб чиқарилишига тўсқинлик қилаётган 8,5 минга яқин касаллик қўзғатувчилари, 10 минг хашарот ва каналар, 2 мингта яқин бегона ўтлар ҳамда 1,5 минг нематодлар мавжуд. Умуман олганда эса уларни 100 мингдан ошиқ хавф келтирувчи турлари мавжуд бўлиб, шундан 400 таси асосий зарар келтирувчилар ҳисобланади. Бундай зараркунанда турларини бартараф этиш мақсадида